

ALEKSANDRA DERGANČ

POIMENOVANJA ZA ŽENSKÉ NOSILKE POKLICEV IN POLOŽAJEV V SLOVENŠČINI IN RUŠČINI

COBISS: 1.03

V prispevku se primerja raba ženskih poimenovanj za (zlasti prestižnejše) poklice, nazive in položaje v slovenščini in ruščini. V slovenščini je tvorjenje takih poimenovanj stilistično nezaznamovano, medtem ko so v ruščini nekatere tvorjenke za ta poimenovanja stilistično zaznamovane, kar ima negativne posledice za njihovo rabo v nevtralnem diskurzu.

Ključne besede: ženska poimenovanja za poklice, nazive in položaje, slovenščina, ruščina

Designations for female holders of professions and positions in Slovenian and Russian

This article compares the use of feminine designations for (especially prestigious) professions, titles, and positions in Slovenian and Russian. In Slovenian, the formation of such designations is stylistically unmarked, whereas in Russian certain derivations for such designations are stylistically marked, which may have negative consequences for their use in neutral discourse.

Keywords: feminine designations for professions, titles, and positions; Slovenian; Russian

- 1 V prispevku bi rada opozorila na razlike med slovenščino in ruščino pri poimenovanjih poklicev, nazivov in položajev (predvsem prestižnejših) za ženske osebe. V obeh jezikih velja (oz. je vsaj veljalo, prim. Kranjc – Ožbot 2013: 234), da so poimenovanja moškega spola kot *direktor*, *profesor*, *dekan*, *директор*, *профессор*, *декан* v enem svojih pomenov generična, nezaznamovana in lahko pomenijo osebo bodisi moškega bodisi ženskega spola, ki ima ta naziv oz. položaj. Ko pa gre za poimenovanja, ki se nanašajo specifično na žensko nosilko tega naziva ali položaja, vidimo v obeh jezikih različni sliki.
- 2 Oglejmo si najprej položaj v slovenščini. V slovenščini pri tvorjenju ženskih poimenovanj načeloma ni večjih besedotvornih težav. Ada Vidovič Muha (1997: 74–75) navaja kot sufikse feminativov, torej samostalnikov ženskega spola, tvorjenih iz samostalnikov moškega spola, ki pomenijo intelektualni poklic, položaj in dejavnost, sufikse *-ica*, *-ka*, *-arka* in *-inja*: *inštruktor-ica*, *profesor-ica*, *učitelj-ica*, *dekan-ka/dekan-ica*, *direktor-ica*; *inženir-ka*, *kozmonavt-ka*, *slavist-ka*, *zgodovinar-ka*; *filozof-inja*, *kirurg-inja*; *kemi(č)-arka*, *fizi(č)-arka*. Avtorica pripominja, da gre pri poklicih, ki so nastali kot posledica predpisanega (tudi) univerzitetnega šolanja, dosledno za feminine, ki izražajo

jo zakrito hierarhizacijo, kar pač zrcali družbeno resničnost. Sama dodajam, da je v luči primerjave z ruščino zelo pomembno, da ti feminativi (ali pa vzporedne tvorbe tipa *svetovalec* – *svetovalka*, Vidovič Muha 1997: 75) stilistično niso zaznamovani.

Število teh poimenovanj narašča tako v slovarjih kot v rabi, kar je posledica tako jezikovnopolitičnega delovanja kot tudi tega, da vedno več žensk opravlja poklice oz. zaseda položaje, ki so jih prej zasedali moški. V Sloveniji se je začelo opozarjati na spolno občutljivo rabo jezika in jo tudi zakonsko urejati v devetdesetih letih 20. stoletja (Stabej 1997; Doleschal 2015). Položaj se seveda nenehno spreminja. Saška Štumberger (Štumberger 2015) je s primerjanjem poimenovanj za osebe v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ, 1970–1991) in v Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika (SNB, 2012) ugotovila, da je bilo v SNB sprejetih 187 novih poimenovanj za ženske. Med poimenovanji v SNB navaja npr. *notarka*, *bankirka*, *koordinatorica/koordinatorka*, *šolnica*, *atašejka*, *dekanica/dekanja/dekanka*, *ekologinja*, *klovnesa*, *konzulka*, *magistrica*, *parlamentarka*, *menedžerka*, *podjetnica*, *podžupanja*, *poslovnica*, *primarijka*, *prodekanica/prodekanka/prodekanja*, *rektorica*, *škofinja*, *nevrobiologinja*, *ombudsmanika*, *varuhinja človekovih pravic*. Že v SSKJ najdemo npr. poimenovanja *akademikinja*, *asistentka*, *dekanica*, *docentka*, *veleposlanica*, še več pa je ženskih poimenovanj v SSKJ2 (2014).

Saška Štumberger tudi opozarja, da pogled v korpus kaže, da je pri mnogih poimenovanjih med žensko in moško obliko precejšnja razlika v pogostnosti pojavljanja, kar je razumljivo zaradi generičnosti moškega poimenovanja (oz. spolno neobčutljive rabe jezika), pa seveda tudi zato, ker zlasti visoke položaje in nazive zaseda manj žensk.

Pogostejša pojavitev nekaterih ženskih poimenovanj je bila povezana s pojavitvijo konkretnih nosilk funkcij in nazivov. V prvem desetletju 21. stoletja sta imeli tako Univerza v Ljubljani kot Univerza na Primorskem rektorici. Filozofska fakulteta je imela v zadnjih desetletjih dve dekanji in več prodekanj. Imela pa je dekanjo že v petdesetih letih 20. stoletja, namreč Almo Sodnik, ki je bila tudi akademikinja. Glede rabe ženskih poimenovanj v besedilu je zanimivo primerjati prve vrstice njenega življenjepisa; prvi je iz Slovenskega biografskega leksikona in je nastal leta 1967, drugega pa zasledimo na spletu in je bil napisan leta 2015 (krepki tisk besed je moj dodatek – A. D.):

Sodnik Alma r. Zupanec, **filozofinja**, [...] Bila je od 1922 s prekinitvami zaradi študija **asistent** lj. filoz. fak., se 1932 habilitirala ter tu postala priv. **docent** za zgod. filoz. Izpopolnjevala se je v Rimu, Milanu, Parizu, na Dunaju in v Gradcu, bila od 1946 izr. prof., od 1951 do upok. 1959 red. prof., 1952–3 **dekan**. (SBL 3: 402)

Alma Sodnik, rojena leta 1896, umrla pa je 12. februarja pred 50. leti, je svojo pot hodila v tedaj prevladujočem moškem svetu. Bila je prva **doktorica** filozofije, ena izmed prvih univerzitetnih **profesorice** pri nas in prva **dekanja**. (<https://val202.rtvsllo.si/2015/02/bila-je-strasno-dober-clovek>)

- 3 Oglejmo si zdaj položaj v ruščini. V ruščini obstaja seveda tudi veliko stilistično nezaznamovanih in uporabljenih poimenovanj poklicev in funkcij ženskega spola, npr. *учительница*, *певица*, *актриса*, *студентка*, *художница* itd. Vendar je, zlasti pri prestižnejših poklicih in položajih, tvorjenje stilistično nevtralnih feminativov oteženo.

V Akademski slovnici (AG 1982: 200–204) zasledimo pri navajanju sufiksov za feminine več opozoril, da so tvorjenke z njimi stilistično zaznamovane, pogovorne, šaljive ali celo ironične. Tako je, če prav razumem, z vsemi tvorjenkami s sufiksoma *-ичка*, *-(лог)иня*, *-иха* in *-ша*, npr. *биологичка*, *географичка*, *астрономичка*, *хирургичка*, *филологичка*; *геологиня*, *филологиня*, *шефиня*; *врачиха*; *лекторша*, *секретарша*, *профессорша*, *докторша*, *директорша*, *инженерша*.

Pri sufiksih *-ица*, *-(н)ица* in *-ка* ni omenjeno, da bi bile tvorjenke z njimi stilistično zaznamovane, med drugim se navajajo tvorjenke *председательница*, kot novo *водительница* 'šoferka', dalje *крановщица* 'žerjavistka', *скрипачка* 'violinistka' in kot novo *космонавтка* 'kozmonavtka'. Vendar je treba pristaviti, da imata besedi *председательница* in *космонавтка* v slovarju Švedove (2008) kvalifikator – pogovorno, v BTS ju sploh ni, v wikislovarju pa sta in nimata kvalifikatorja.

Med tvorjenkami s sufiksoma *-есса* in *-ица* je po Akademski slovnici nekaj nevtralnih poimenovanj, npr. *клоунесса*, *стюардесса*, *поэтесса* ter *актриса*, *аббатиса*, *директриса*. Kot šaljivo ali pogovorno zaznamovana so označena poimenovanja *адвокатесса*, *авторесса* in *редактриса*. Spet je treba pripomniti, da ima *директриса* v slovarju Švedove (2008), v BTS in v Wikislovarju kvalifikator pogovorno.

Zdi se torej, da imajo tudi poimenovanja, tvorjena s sufiksi, ki načeloma ne vnašajo stilistične zaznamovanosti, pod vplivom onih, ki stilistično zaznamovanost vnašajo, glede nezaznamovanosti negotov položaj. Pesnica Ana Ahmatova menda ni želela biti imenovana *поэтесса*, ampak le *поэт*.

Na koncu naštevanja sufiksov za tvorjenje ženskih poimenovanj najdemo v Akademski slovnici razlago, da se samostalniki za poimenovanja žensk tvorijo, kadar je nujno poudariti spol osebe. Če take nujnosti ni, se za ženske običajno uporabljajo ustrezna poimenovanja moškega spola, ki ne označujejo spola osebe, npr. *бригадир Иванова*; *ударники коммунистического труда Павлова и Кузнецова*; *секретарь на этот счет не сказала ничего*.

V poglavju o morfoloških kategorijah samostalnika Akademski slovnica (AG 1982: 465–468) navaja, da obstaja med samostalniki, ki poimenujejo osebe, več samostalnikov moškega spola, kar je določeno tako z zunajjezikovnimi socialno-zgodovinskimi kot jezikovnimi razlogi. Samostalniki moškega spola namreč pomenijo osebo ne glede na spol, zato se lahko uporabljajo tako za osebe moškega kot ženskega spola, npr. *композитор Д. Шостакович* in *композитор Ольга Берггольц*. Dalje slovnica navaja, da s samostalniki moškega spola lahko poimenujemo tudi

osebe ženskega spola, čeprav obstajajo feminativi, torej kljub obstoju poimenovanj *делегатка, студентка, поэтесса*, npr. *она – делегат партийного съезда*. In nazadnje: za osebe ženskega spola se uporabljajo samostalniki moškega spola, katerih feminativi so stilistično obarvani, npr. *бригадир, врач, доктор* (torej vsaj v knjižnem, stilistično nevtralnem besedilu ne *бригадирша, врачиха, докторша* – op. A. D.). Za ponazoritev te misli navaja Akademska slovnica pesnika Tvardovskega: »Женщина врач оскорбится, если ее назвать врачихой (хотя за глаза называют и без всякого оттенка пренебрежительности). Назовите старшего повара Макарову поварихой, она обидится.« (AG 1982: 467), torej opažanje, da bosta zdravnica in glavna kuharica užaljeni, če ju bodo poimenovali s feminativom.

Dodajmo temu sodobni zgled iz Wikipedije, kjer so prav vsa poimenovanja, ki se nanašajo na žensko nosilko, v moškem spolu (kreпки tisk je moj dodatek):

Валентина Ивановна Матвиенко [...] советский и российский государственный деятель, политик, дипломат. **Председатель** Совета [...], **член** Совета [...]. **Губернатор и председатель** Правительства Санкт-Петербурга [...] Полный кавалер ордена «За заслуги перед Отечеством». Почетный **гражданин** Санкт-Петербурга.

- 4 Razmerje med obema jezikoma dobro ponazarja odstavek v slovnici slovenskega jezika Olge S. Plotnikove (Plotnikova 1990: 108) o sufiksih samostalnikov ženskega spola v slovenščini. Avtorica ob slovenskih zgledih navaja prevode v ruščino. Nekatera slovenska poimenovanja za ženske osebe avtorica prevede z vzporednimi ruskimi: *gostiteljica хозяйка, lektorica преподавательница по языку, državljanka гражданка, novinarica журналистка, bralka читательница, jezikoslovka лингвистка* in še nekaj drugih. Vrsto slovenskih poimenovanj za ženske osebe pa avtorica prevede z zloženko, katere prvi del je *женицина*, drugi pa ustrezno poimenovanje v moškem spolu: *ministrica женицина-министр, ravnateljica женицина-директор, borka женицина-борец, docentka женицина-доцент, zgodovinarica женицина-историк, napovedovalka женицина-диктор, književnica женицина-литератор, predsednica женицина-председатель, президент, zdravnica женицина-врач, ketičarka женицина-химик*.

Tako stanje ima zanimive posledice v skladnji. Vrnimo se k Akademski slovnici, ki navaja, da se v pogovornem jeziku čedalje pogosteje uporablja semantično ujemanje: *врач пришла, бригадир уехала в поле*. Redkeje naletimo na take zveze s prilastkom, npr. *новая бригада, прекрасная врач*. Sledijo zgledi iz publicistike (kreпки tisk je moj): *Обо всем этом говорила председатель жюри фестиваля, лауреат премии Ленинского комсомола Александра Пахмутова. Своим молодым друзьям известный композитор пожелала счастливых творческих открытий* (AG 1982: 467–468).

Ta skladenjska poteza je za slovenščino nenavadna in spričo več ali manj regularnega tvorjenja in rabe feminativov tudi nepotrebna. Vendar je treba omeniti, da se je začelo tudi v slovenščini pojavljati tako semantično ujemanje, čeprav je

redko. Gre za zglede, ko se ob priimku v moški obliki, ki pa se nanaša na žensko, pojavi povedek v ženski oblik, npr. *Novak je rekla* (prim. spletni forum *SlovLit* 28. 11. 2017). Zdi se, da je tako izražanje nastalo pod vplivom angleščine (prim. *I have made my position on Trump clear, said May* – s spleta).

Navedbe iz Akademске slovnice (AG 1982) bi se morda lahko zdele nekoliko zastarele. Vendar tudi sodobnejši članki kažejo na podobno stanje. Tudi v Rusiji se je namreč začelo razpravljati o spolno občutljivi rabi jezika pri poimenovanju žensk in o večji vidnosti žensk v javnem diskurzu. Ingeborg Ohnheiser omenja prizadevanja, da bi se odpravilo stilistično zaznamovanost sufiksa za feminative *-ua* (Ohnheiser 2015: 334), Krongauz (2015: 165–166) pa omenja demonstrativno rabo nenormativnih oblik, npr. *педагогика*, ki pa v večini javnosti vzbuja začudenje in nesprejemanje. Ingeborg Ohnheiser piše, da, kot kaže, zahteve za obvezno rabo ženskih poimenovanj ob moških v Rusiji ne vzbujajo javnega in znanstvenega zanimanja v tako veliki meri kot v drugih državah, prizadevanja v tej smeri pa včasih vzbujajo tudi posmehljive ali celo katastrofične odzive, češ da gre pri takih zahtevah za vzpostavljanje *novojaza* v Orwellovem duhu (Ohnheiser 2015: 335). Krongauz v istem zborniku svoj prispevek končuje takole: »Dejstvo, da nastopa kot zaznamovani spol večinoma (čeprav neobvezno) ženski, lahko služi kot neke vrste feministični očitek ruskemu jeziku. Je pa to značilno za večino naravnih jezikov.« (Krongauz 2015: 171)

- 5 Na koncu bi rada omenila, da označuje Ursula Doleschal slovenščino glede spolno nediskriminatorne rabe jezika med slovanskimi jeziki za najnaprednejšo (Doleschal 2015: 98). Razlogi za to so verjetno večplastni. Sama bi opozorila, da so deloma gotovo strukturnojezikovni: feminativi niso stilistično zaznamovani, semantičnemu ujemanju tipa *директор сказала* se slovenščina izogiba.
- 6 Čeprav je v pričujočem članku govor tudi o sociolingvističnih in jezikovnopolitičnih dogajanjih, pa je namen članka predvsem opozoriti na določene jezikovne razlike med obema jezikoma. Tako v Rusiji kot v Sloveniji je veliko raziskovalk, znanstvenic in univerzitetnih profesorice (nekoliko manj pa rektorice, akademikinj in predsednic države), jezikovna raba in norma poimenovanj zanje pa kažeta razlike.

LITERATURA IN VIRI

AG 1982 = *Русская грамматика I*, red. Н. Ю. Шведова idr., Москва: Наука, 1982.

BTS = *Большой толковый словарь русского языка*, gl. red. С. А. Кузнецов, Санкт-Петербург: Норинт, 1998, публикуется в авторской редакции 2014 года <<http://gramota.ru/slovari/info/bts/>>.

Doleschal 2015 = Ursula Doleschal, Genderlinguistik im Slowenischen, v: *New Approaches to Gender and Queer Research in Slavonic Studies*, ur. Dennis Scheller-Boltz, Wiesbaden: Harrasowitz, 2015 (Die Welt der Slaven 59), 87–100.

Kranjc – Ožbot 2013 = Simona Kranjc – Martina Ožbot, Vloga spolno občutljivega jezika v slovenščini, angleščini in italijanščini, v: *Družbena funkcijskost jezika: vidiki, merila, opredelitve*, ur. Andreja Žele, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013 (Obdobja 32), 233–239.

- Krongauz 2015** = Максим Кронгауз, Гендерная парадигма названий людей, v: *New Approaches to Gender and Queer Research in Slavonic Studies*, ur. Dennis Scheller-Boltz, Wiesbaden: Harrasowitz, 2015 (Die Welt der Slaven 59), 165–173.
- Ohnheiser 2015** = Ingeborg Ohnheiser, С глаз долой – из сердца вон?: некоторые наблюдения над «языковым равноправием» женщин и топосами аргументации его сторонников, скептиков и противников, v: *New Approaches to Gender and Queer Research in Slavonic Studies*, ur. Dennis Scheller-Boltz, Wiesbaden: Harrasowitz, 2015 (Die Welt der Slaven 59), 327–339.
- Plotnikova 1990** = Ольга Сергеевна Плотникова, *Словенский язык*, Москва: Издательство Московского университета, 1990.
- SNB** = *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014 (Slovarji).
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – DZS, 1970–1991.
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja 2014* (<http://www.fran.si/>).
- Stabej 1997** = Marko Stabej, Seksizem kot jezikovnopolitični problem, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 33: *ženska v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ur. Aleksandra Derganc, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1997, 57–69.
- Štumberger 2015** = Saška Štumberger, Veränderungen in der gesellschaftlichen Stellung von Frauen in Slowenien seit 1991: Personenbezeichnungen im Wörterbuch *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (2012), v: *New Approaches to Gender and Queer Research in Slavonic Studies*, ur. Dennis Scheller-Boltz, Wiesbaden: Harrasowitz, 2015 (Die Welt der Slaven 59), 101–109.
- Švedova 2008** = *Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов*, отв. ред. Н. Ю. Шведова, Москва: Азбуковник, 2008.
- Vidovič Muha 1997** = Ada Vidovič Muha, Prvine družbene prepoznavnosti ženske prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 33: *ženska v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ur. Aleksandra Derganc, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1997, 69–79.
- Wikislovar** (<https://ru.wiktionary.org/wiki/>).

SUMMARY

Designations for female holders of professions and positions in Slovenian and Russian

This article compares the use of feminine designations for (especially prestigious) professions, titles, and positions in Slovenian and Russian. In Slovenian, the formation of feminine forms with productive suffixes is mostly unproblematic, and the derivations are stylistically unmarked (e.g., *profesorica* ‘professor’, *ministrica* ‘minister’, *direktorica* ‘manager’). In Russian, derivations with certain suffixes are stylistically marked as colloquial or humorous (e.g., *professorša* ‘professor’, *ministerša* ‘minister’, *direktrisa* ‘manager’), which it seems also encumbers the use of other derivations (e.g., *predsedatel' nica* ‘president’, *poetessa* ‘poet’) because these are not labeled as stylistically marked in the grammar but are marked as such in certain dictionaries. Consequently, the use of generic masculine designations is widespread, which also has an impact on syntax; specifically, semantic agreement (e.g., *direktor skazala* ‘the manager-MASC said-FEM’).

In Slovenian, the use of feminine designations has become increasingly established in texts, also under the influence of language policy efforts, which began in the 1990s, whereas in Russian discussions on gender-sensitive use of language have not been widespread. The difference between Russian and Slovenian is in part certainly structurally linguistic (stylistic markedness vs. unmarkedness of designations, and avoidance of semantic agreement in Slovenian).